

INTERAKCYJNY MODEL DZIAŁANIA W SYTUACJI SPORTOWEJ

Pojęcie interakcji używa się zasadniczo w dwóch podstawowych znaczeniach. Pierwsze mówi o „interakcji dynamicznej” między elementami zbioru składającego się z podmiotu, sytuacji i działania, która ma charakter procesualny. Mamy tu do czynienia z opisem, objaśnieniem i przewidywaniem wzajemnego oddziaływania środowiska (sytuacji) i jednostki (podmiotu) w ujęciu heurystycznym. Z kolei wg drugiego, „mechanistycznego” ujęcia interakcji, współoddziaływanie wymienionych elementów (sytuacji, podmiotu i działania) ma sens statystyczny, a jej pomiaru dokonuje się według algorytmu wyznaczonego przez analizę statystyczną danych¹.

Termin model ma w naszym przypadku sens heurystyczny, opisowy a nie izomorficzny, ściśle matematyczny, jako jednoznaczne odwzorowanie relacji między obiektami². W każdej aktywności ludzkiej można wyróżnić: zachowanie jako przejaw reaktywności oraz zachowanie celowe (intencjonalne), nastawione na osiągnięcie zamierzonego wyniku, określane jako czynność³. Natomiast czynności, podejmowane w pewnym ciągu czasowym, zorganizowane i planowane, zmierzające do wywołania określonych zmian przedmiotowych określa się działaniem. Jeśli działanie jest ściśle ukierunkowane i uporządkowane

¹ Por. D. Magnusson (1990), *Personality development from an interactional perspective*. W: L.A. Pervin [red.], *Handbook of personality. Theory and Research*, New York, London; N.S. Endler (1984), *Interactionism*. W: N.S. Endler, J.M. Hunt [red.], *Personality and the behavioral disorders*, 1; J. Brzeziński (1985), *Metodologiczny program psychologii interakcyjnej*, „Roczniki Filozoficzne. Psychologia”, 4; J. Brzeziński (1991), *Psycholog na drogach i bezdrożach procesu badawczego*. W: X. Gliszczyńska [red.], *Psychologiczny model efektywności pracy*, Warszawa.

² Por. E. Sobol [red.] (2002), *Nowy słownik języka polskiego*, Warszawa.

³ T. Tomaszewski (1985), *Człowiek jako podmiot i człowiek jako przedmiot*. W: J. Reykowski [red.], *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*, Wrocław.

w systemie działań, można mówić o działalności. Dodajmy, że każde działanie odbywa się zawsze w konkretnej sytuacji, rozumianej jako układ wzajemnych stosunków podmiotu z elementami jego środowiska w danym czasie. Środowiska, którego on sam jako podmiot jest składnikiem wyróżnionym.

W tym kontekście aktywność sportową będziemy rozumieli jako działanie skupione wokół realizacji szeroko pojętych zadań sportowych, przebiegających w ściśle ustalonych warunkach czasowych i przestrzennych. A więc w konkretnej sytuacji sportowej stosownie do rodzaju dyscypliny czy też danej formy kultury fizycznej.

Wybrane psychologiczne koncepcje działania: od personologizmu do interakcjonizmu

Gdyby dokonać przeglądu znanych koncepcji psychologicznych, które traktują o czynnikach warunkujących ludzkie działanie, okaże się, że można je podzielić na trzy zasadnicze klasy: personologiczne, sytuacjonistyczne i interakcyjne⁴.

Pierwsza grupa obejmowałaby teorie, które kładą nacisk na czynniki podmiotowe (takie jak: cechy, struktury psychiczne, wewnętrzne dyspozycje, intrapsychiczne konstrukty itp.). Teorie te określa się mianem personologizmu⁵, a skrótowo ten model myślenia można zapisać jako: $Z=f(P)$, gdzie: zachowanie (Z) jest zdeterminowane (f) przez właściwości podmiotu (P). Nadmierna, a niekiedy całkowicie jednostronna koncentracja determinant ludzkiego działania w cechach podmiotu, charakterystyczna dla klasycznych nurtów introspekcyjnych i psychoanalizy stała się źródłem wielu nadinterpretacji psychologicznych⁶. Przekonanie o znaczeniu cech podmiotowych w ogólnym modelu zachowania może co prawda wydawać się uzasadnione, to jednak słuszność całkowitego pomijania w nim czy nawet tylko minimalizowania czynników sytuacyjnych wydaje się bardzo wątpliwa. W szczególności odnosi się to do aktywności sportowej, w której poza podmiotem aktywności – sportowcem, o ostatecznym wyniku często decyduje oddziaływanie sytuacyjne (środowiskowe). Nie mówiąc już o czynnikach naturalnych, takich jak stan pogody, rodzaj sprzętu, usytuowanie i stan obiektu sportowego itp.⁷

⁴ J. Brzeziński, S. Kowalik (1991), *Spoleczne uwarunkowania diagnozy klinicznej*. W: H. Sęk [red.], *Spoleczna psychologia kliniczna*, Warszawa.

⁵ Tamże: 344.

⁶ J. Reykowski (1992), *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość*, Warszawa. Por. J. Zdebski (1993), *Samotność trenera. O potrzebie wsparcia społecznego u trenerów*, Poznań; F.C. Bakker, H.T. Whiting, H. Van der Brug (1994), *Sport psychology*, Chichester-New York-Brisbane-Toronto-Singapore.

Druga grupa teorii w omawianej klasyfikacji obejmowałaby teorie, które można określić mianem sytuacjonistycznych. Kładą one nacisk na czynniki sytuacyjne (środowiskowe) jako główne źródło zmienności zachowania, przy jednoczesnym minimalizowaniu czynników intrapsychicznych. Skrótowo istotę owych koncepcji można przedstawić w uproszczonym modelu w postaci zapisu: $Z=f(S)$, gdzie zachowanie (Z) jest wynikiem działania (f) określonych bodźców ze środowiska (S). Model ten, znany jako klasyczna koncepcja behawiorystyczna, został oparty na teorii bodźca – reakcji (S – R) Watsona oraz teorii wzmocnienia sprawczego Skinnera⁸ i z pewnością nie wystarcza do opisu ukierunkowanych czynności sportowych.

Wreszcie jako trzecią klasę teorii podaje się interakcjonistyczne teorie zachowania, dla których tłem teoretycznym jest paradygmat psychologii interakcyjnej⁹, wysuwający na plan pierwszy interakcje czynników sytuacyjnych i podmiotowych, jako główne źródło zmienności ludzkiego zachowania. Zaprezentowany model myślenia ilustruje zapis: $Z=f(S\cdot P)$, według którego zmiany w zachowaniu (Z) w ostatecznym efekcie zależą (f) od wzajemnych interakcji sytuacji i jednostki (S·P). Problem ten rozwinie my nieco dalej.

Teoria interakcyjna należy do jednego z głównych nurtów współczesnej psychologii poznawczej. Wydaje się, że rozwój tej psychologii i proponowana przez nią aparatura pojęciowa przyczynia się z jednej strony do ukazywania bogactwa ludzkiej psychiki i sposobów jej opisu, a z drugiej strony powoduje powstawanie koncepcji posługujących się coraz bardziej rozbudowanymi, a zarazem spójnymi modelami działania, także w sytuacji sportowej¹⁰.

Interakcyjny model uwarunkowań działania sportowego znajduje potwierdzenie, zwłaszcza w tzw. ujęciu dynamicznym¹¹. Przykładem takim mogą

⁸ C.S. Hall, G. Lindzey (1990), *Teorie osobowości*, Warszawa.

⁹ Por. N.S. Endler (1984), dz. cyt.; D. Magnusson (1981), *Toward a psychology of situations. An interactional perspective*, New Jersey; D. Magnusson (1990), *Personality development from an interactional perspective*. W: L.A. Pervin [red.], dz. cyt.; W. Joyce, R. Slocum, M.A. Von Glinow (1992), *Person – situation interaction: competing models of fit*, „Journal of Occupational Behaviour”, 4.

¹⁰ Por. C. Nosal (1988), *Preferencje i sytuacje*. W: Tenże, *Środowisko społeczne a działalność sportowa*, Poznań; J. Whelan, A. Mayers, Ch. Donovan (1995), *Competitive Recreational Athletes: A Multisystemic model*. W: S.M. Murphy [red.], *Sport Psychology Interventions*, Champaign, Illinois; J. Gracz (1998), *Psychospołeczne uwarunkowania aktywności sportowej człowieka*, Poznań; M. Tomczak (2013), *Styl rywalizacji a efektywność działania w sportach walki – analiza psychologiczna*, Poznań.

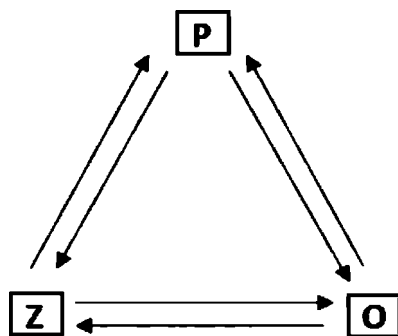
¹¹ Por. S. Kowalik (1991), *Nowe kierunki badań społecznych a psychologia pracy*. W: X. Gliszczyńska [red.], dz. cyt.

być m.in. 1) teoria wzajemnego determinizmu Bandury¹², 2) koncepcja zachowań celowych Nuttina¹³, 3) interakcyjna teoria zachowania Magnussona – Endlera¹⁴, a także w pewnej mierze 4) teoria czynności – sytuacji Tomaszewskiego¹⁵.

Wymienione tu koncepcje są – naszym zdaniem – interesujące i ważne przede wszystkim dlatego, że wszystkie one uwzględniają wzajemne oddziaływania takich czynników jak podmiot, sytuacja i działanie, a przez to zbliżają się do jakościowego ujmowania wspomnianego modelu interakcji, który należy do jednego z poglądów najbardziej rozpowszechnionych wśród współczesnych psychologicznych teorii zachowania i osobowości¹⁶. Obecnie pokrótce scharakteryzujemy niektóre z nich.

Teoria wzajemnego determinizmu Bandury

Pierwszą z charakteryzowanych koncepcji jest teoria Bandury¹⁷ o wzajemnym determinizmie, oznaczającym obustronną zależność między zachowaniem a otoczeniem. W miejsce jednokierunkowej zależności zachowania od podmiotu i otoczenia lub choćby tylko częściowej zależności, autor proponuje model wzajemnego determinizmu:

Ryc. 1. Schemat sprzężeń zwrotnych

Z – zachowanie, P – człowiek, podmiot, O – otoczenie, kierunek wpływu.

¹² A. Bandura (1977), *Social learning theory*, New York.

¹³ J. Nuttin (1980), *Theorie de la motivation humaine: du besoin au project d'action*, Paris.

¹⁴ D. Magnusson, N. Endler (1977), *Personality at the crossroads: Current issues in international psychology*, New Jersey; D. Magnusson (1988), *Individual development from an interactional perspective. A longitudinal study*. W: Tenże [red.], *Paths through life*, New Jersey; N.S. Endler (1984), dz. cyt.

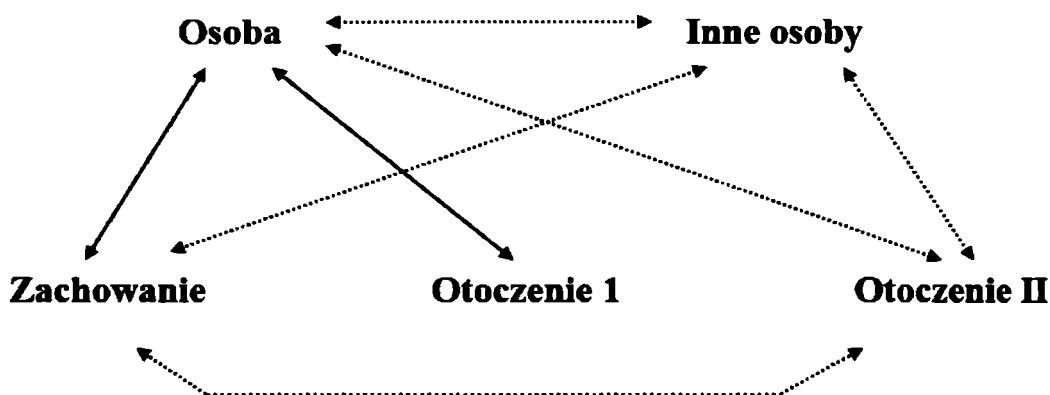
¹⁵ T. Tomaszewski [red.] (1976), *Psychologia*, Warszawa; T. Tomaszewski (1985), dz. cyt.; Z. Ratajczak (1991), *Historia i stan aktualny polskiej psychologii pracy*. W: X. Gliszczyńska [red.], dz. cyt.

¹⁶ C.S. Hall, G. Lindzey (1990), dz. cyt.; Z. Zaleski (1991), *Psychologia zachowania celowego*, Warszawa; A. Gałdowa [red.] (1999), *Klasyczne i współczesne koncepcje osobowości*, Kraków.

¹⁷ A. Bandura (1977), dz. cyt.

Model ten wskazuje na jednakową ważność wszystkich elementów zaznaczonych relacji. Nowością jest tu wprowadzenie zachowania jako pełnoprawnego składnika interakcji.

Poprzez swoje działania, człowiek wpływa na warunki otoczenia, które zwrótnie oddziałują na jego zachowanie. Doświadczenia powstałe w wyniku zachowania determinują to, co on myśli i czego oczekuje, i co może zrobić, a te procesy z kolei wpływają na jego kolejne działania. Mimo istniejących ograniczeń omawiany model znajduje jednak zastosowanie w aktywności sportowej, chociaż w nieco zmienionej i rozbudowanej wersji¹⁸. Jej zapis ilustruje schemat zawarty na rycinie 2.

Ryc. 2. Model interakcji w sporcie (wg J. Whelan i in. 1995).

Linie przerywane w rycinie 2 mają wskazywać na większą złożoność systemu interakcji występujących w sytuacji sportowej, niż ma to miejsce w „zwyczajnych” warunkach życia i działania¹⁹. Na szczególne podkreślenie w omawianym modelu zasługuje silnie rozbudowany społeczny kontekst działania sportowca. Oznacza on, że wynik działania i sama osoba sportowca przyciąga zainteresowanie i oddziałuje nie tylko na najbliższe otoczenie, lecz także jest przedmiotem odbioru społecznego innych osób, często niezwiązanych ściśle z sytuacją sportową. Problem ten wydaje się trafnie opisywać kolejna ze wspomnianych wcześniej, koncepcja interakcyjna.

Interakcyjna teoria zachowania Magnussona-Endlera

Choć myślenie interakcyjne można odnaleźć w licznych poglądach psychologów działających wiele lat wcześniej, jak np. u Goldsteina w „teorii figury i tła”, czy u zwanego „gigantem psychologii społecznej” Lewina w „teorii

¹⁸ J. Whelan, A. Mayers, Ch. Donovan (1995), dz. cyt.

¹⁹ Tamże.

poła”²⁰, to jednak szczególnie Magnusson i Endler²¹ próbują klasycznie pojmowane pojęcia: środowisko, osobowość i zachowanie rozumieć inaczej niż w znaczeniu mechaniczno-biologistycznym, a więc w pozycji szeroko pojętej psychologii społecznej. Sytuacja (środowisko) jest więc w tym przypadku wielowymiarowym konstruktem o złożonych powiązaniach przedmiotowo-podmiotowych. Osobowość (podmiot) ujmowana jest tu jako wielowymiarowa struktura poznawcza, a zachowanie to efekt uaktywniania wzorów zachowań społecznych, a nie proste reagowanie na bodźce. Pogląd taki najlepiej wydaje się oddawać cytowany już zapis²²: $Z=f(S\cdot P)$ gdzie: zachowanie (Z) zależy na sposób (f) od dyspozycji czy cech jednostki (P) wpływających (·) na sytuację (S), w której się jednostka znajduje. Zależność ta obowiązuje także w stronę przeciwną, co oznacza, że cechy sytuacji wpływają na jednostkę. Stanowisko interakcjonistyczne wyznacza więc w zachowaniu człowieka istotną rolę zarówno zmiennym sytuacyjnym, jak i cechom czy właściwościom podmiotowym, nadając im w ten sposób wymiar psychospołeczny²³.

Dodajmy do tego, że interakcja, występująca między wymienionymi elementami, w tym ujęciu oznacza, że stan każdego z nich zależy od stanu całości opisanego układu i *vice versa*²⁴.

Interpretacja pojęcia interakcji sprowadza się, jak już wspomniano, do jego dwóch podstawowych znaczeń. Według pierwszego mówi się o „interakcji dynamicznej”, obejmującej charakterystykę wzajemnych powiązań między czynnikami sytuacyjnymi i podmiotowymi. W drugim znaczeniu interakcji nadaje się sens statystyczny, który wynika z precyzyjnej kategoryzacji uczestniczących w niej czynników, a przez to stwarza możliwość zastosowania wielozmiennowej analizy statystycznej danych. Takie ujęcie określa się jako „mechanistyczne”. Podejście to umożliwił badaczowi określony tok procesu badawczego i określony model analizy statystycznej danych. Zachowanie jest tu traktowane jako zmienna zależna, a czynniki sytuacyjne i podmiotowe

²⁰ Por. J. Brzeziński (1991), dz. cyt.; C.S. Hall, G. Lindzey (1990), dz. cyt.

²¹ D. Magnusson, N. Endler (1977), dz. cyt.; N.S. Endler (1984), dz. cyt.; D. Magnusson (1990), dz. cyt.

²² Por. M. Argyle (1991), *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa.

²³ C.S. Hall, G. Lindzey (1990), dz. cyt.; L. Neckar (1999), *Waltera Mischela interakcyjna teoria osobowości*. W: A. Gaudowa [red.], dz. cyt.

²⁴ D. Magnusson (1988), dz. cyt.; E.T. Higgins (1990), *Personality, social psychology and person – situation relations: Standards and knowledge activation as a common language*. W: L.A. Pervin [red.], dz. cyt.

jako zmienna niezależna. Przyjmuje się też założenie, iż całkowita wariancja zmiennej zależnej daje się rozbić na poszczególne wariacje składowe²⁵.

Obecnie przedstawimy ostatnią z wymienionych wcześniej koncepcji działania, tj. teorię czynności-sytuacji.

Teoria czynności – sytuacji Tomaszewskiego

Czynność, zdaniem Tomaszewskiego²⁶, to zachowanie celowe (w odróżnieniu od zachowania reaktywnego), zmierzające do osiągnięcia określonego stanu rzeczy przez przekształcenie sytuacji istniejącej w zamierzoną. Tak rozumiana czynność może mieć dwie zasadnicze właściwości: po pierwsze, składa się z poszczególnych operacji, skupionych wokół zamierzonego celu (zadania), co oznacza, że czynność ma swój początek, określony przez sytuację wyjściową oraz koniec określony przez osiągnięcie wyniku i po drugie, struktura czynności może się zmieniać stosownie do warunków tak, aby została utrzymana możliwość osiągnięcia zamierzonego wyniku.

Dla podkreślenia faktu, że czynności człowieka mają swój przedmiot, na który są skierowane i który pod ich wpływem ulega zmianom, można mówić o działaniu²⁷. Przedmiotem działania w sytuacji sportowej będzie takie przekształcenie, które doprowadzi do osiągnięcia relatywnie wysokiego wyniku sportowego, wysokiej efektywności działania. Dodajmy, że w sporcie wyczynowym idzie o wynik optymalny, a więc zbliżony do granic aktualnych możliwości sportowca, a w wielu przypadkach do granic ludzkich możliwości w ogóle. Ponadto, mówiąc o działaniu sportowym, mamy na myśli ciąg czynności skupionych wokół zadań długofalowych, odległych, których realizacja następuje w okresie kilku tygodni, miesięcy, a nawet lat. W sporcie bowiem rzeczą naturalną jest długotrwały trening oraz planowanie udziału w zawodach sportowych, nieraz z wieloletnim wyprzedzeniem. Mówiąc inaczej, efektywne działanie sportowe byłoby zgodnie z omawianą koncepcją takim przekształceniem sytuacji początkowej, przez wytrenowane czynności sportowca, które mają go doprowadzić do osiągnięcia sukcesu sportowego w zaplanowanej sytuacji końcowej. Opisaną tu organizację aktywności sportowej można, jak się wydaje, rozpatrywać na trzech poziomach interakcji:

²⁵ Por. J. Brzeziński (1989), *Eksperymentalne badanie zmian – metodologiczne problemy stosowania pretestu zmiennej zależnej*, „Przegląd Socjologiczny”, 37; J. Brzeziński (1991), dz. cyt.; J. Brzeziński (1996), *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa.

²⁶ T. Tomaszewski [red.] (1976), dz. cyt.

²⁷ Tamże.

(1) reagowania na bodźce mające znaczenie dla podmiotu, (2) poszukiwania tych bodźców, (3) prowokowania ich wystąpienia.

Przydatność ostatniej z omawianych koncepcji do opisu i objaśnienia aktywności w sytuacji sportowej polega przede wszystkim na ukazaniu, że działanie sportowca jest ciągiem ukierunkowanych czynności, a do jego opisu nie wystarczy tradycyjna formuła behawiorystyczna.

W ten sposób mechanizm bodziec – reakcja (S-R) zostaje podporządkowany układowi zadanie – wynik (Z-W). Można się zatem spodziewać, że sportowiec będzie działać tym aktywniej, im bardziej docierające do niego sygnały będą zgodne z przyjętym układem odniesienia: zadanie – wynik. Wydaje się, że poszerzenie mechanizmu „bodziec – reakcja” o układ „zadanie – wynik” ukazuje istotę omawianego interakcyjnego modelu działania w sytuacji sportowej.

W zaprezentowanych wyżej wybranych modelach działania, mimo istniejących istotnych różnic merytorycznych i formalnych, można dostrzec kilka elementów wspólnych. Jednym z nich jest założenie, że istotnym składnikiem każdego interakcyjnego modelu działania pozostaje zawsze jego podmiot, a wynik działania jest zawsze efektem wzajemnych interakcji między podmiotem a otoczeniem i samym tym wynikiem²⁸.

Aktywność sportowa w interakcyjnej perspektywie

Na podstawie założeń ostatniej z przedstawionych koncepcji, określanej jako teoria czynności – sytuacji, dokonamy próby własnej interpretacji modelu działania w sytuacji sportowej. Do zasadniczych elementów tego modelu, które naszym zdaniem współtworzą psychospołeczne uwarunkowania w aktywności sportowej, należą: (1) podmiot (P) czyli sportowiec, (2) sytuacja sportowa początkowa (Sp), (3) sytuacja sportowa końcowa (Sk) oraz (4) wzajemne interakcje między podmiotem a obiema wymienionymi sytuacjami, przybierające zróżnicowaną postać w zależności od sfery oddziaływania.

Wymienione elementy występują w określonym porządku kategoryalnym i czasowym, a relacje zachodzące między nimi mają charakter dynamicznych interakcji, co w pewnym uproszczeniu przedstawia następująca formuła:

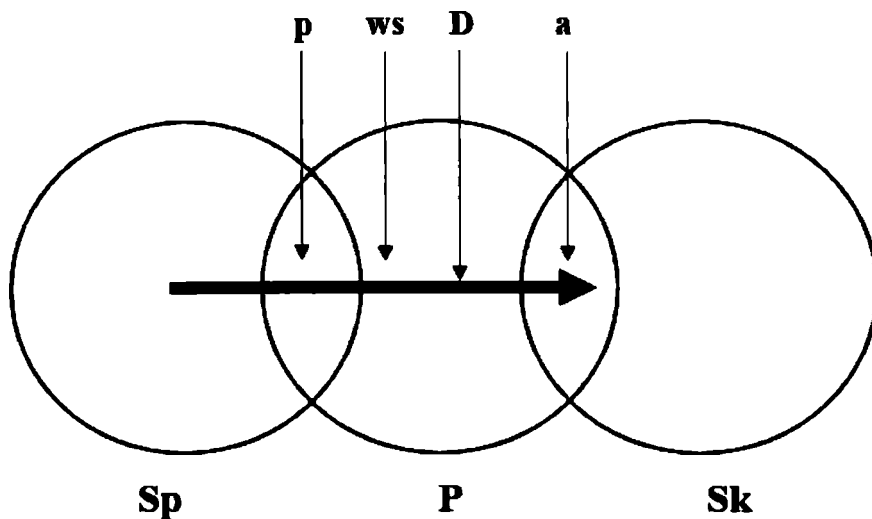

²⁸ Por. R. Rommetveit (1981), *On Meanings of Situations and Social Control of Such Meaning in Human Communication*. W: D. Magnusson [red.], *Toward a Psychology of situations: An Interactional Perspective*, New Jersey; Z. Zaleski (1991), dz. cyt.

Tworzące ją symbole można scharakteryzować w następujący sposób: P – sportowiec jako podmiot jest swoistym zbiorem indywidualnych właściwości psychofizycznych i osobistych wzorców działania, silnie utrwalonych w procesie długoterminowego treningu sportowego. Sp – sytuacja sportowa początkowa, to zbiór danych o warunkach, w których podmiot planuje i podejmuje działanie. Zbiór złożony jest ze spójnej sfery przedmiotowej, bezpośrednio wpływającej na sportowca i z projektowanej przez niego sfery podmiotowej, będącej efektem tego wpływu, a obejmującej spostrzeżenia i wnioski dotyczące warunków i sposobu planowanego działania oraz samo to działanie w sytuacji początkowej. Sk – sytuacja sportowa końcowa stanowi zbiór danych składający się z antycypowanej sfery podmiotowej, będącej wyobrażeniem sportowca o skutkach własnego działania i o jego końcowym efekcie, jeszcze przed rozpoczęciem zawodów sportowych, a także w trakcie ich trwania. Zbiór ten zawiera również dane z początkowo rozproszonej sfery przedmiotowej sytuacji końcowej, która jednak w momencie rozpoczęcia rywalizacji sportowej stopniowo się konkretyzuje, a po jej zakończeniu całkowicie ustala.

Relacje wzajemnego oddziaływania podmiotu i sytuacji przebiegają dwukategorialnie: po pierwsze dotyczą wzajemnego oddziaływania (interakcji) podmiotu (P) i sytuacji początkowej (Sp), po drugie, wyrażają się także w interakcji, zachodzącej między podmiotem (P) a sytuacją końcową (Sk). Można tu wyróżnić relacje polegające na bezpośrednim przekształcaniu przez sportowca sytuacji antycypowanej w realną sytuację końcową oraz przebiegające fazowo zwrotne oddziaływanie sytuacji na sportowca. W początkowej fazie tego oddziaływania, gdy perspektywa czasowa udziału w zawodach oraz osiągnięcie zaplanowanego wyniku sportowego jest odległe, to przedmiotowa sfera sytuacji końcowej wpływa na podmiot interwałowo, ze zmiennym nasileniem. W dalszej fazie, gdy perspektywa czasowa ulega skróceniu tuż przed rozpoczęciem rywalizacji oraz w trakcie jej trwania, a szczególnie tuż po jej zakończeniu, przedmiotowa sfera sytuacji końcowej konkretyzuje się i działa na sportowca w sposób ciągły i w miarę spójny.

Wówczas działanie sportowe ustaje i cały cykl relacji może się rozpocząć od nowa. Możemy zatem w omawianej perspektywie interakcyjnej wyróżnić trzy warianty działania sportowego: antycypacyjny, transformacyjny i optymalizacyjny, którego miarą jest osiągnięty wynik. Wymienione wyżej elementy należące do interakcyjnego modelu działania mogą, jak widać, występować w zróżnicowanych układach wzajemnych powiązań. Rodzaj i zakres tych powiązań, na etapie planowania udziału w zawodach ilustruje wariant antycypacyjny, przybierający postać jak na rycinie 3.

Sp – sytuacja początkowa

p – sfera percepcji

P – podmiot

D – działanie

ws – wolna sfera podmiotu

Sk – sytuacja końcowa

a – sfera antycypacji Sk

Ryc. 3. Interakcyjny model działania w sytuacji sportowej – wariant antycypacyjny.

Sp – oznacza sportową sytuację początkową, P – podmiot czyli sportowca, Sk – sportową sytuację końcową. Część wspólna modelu to: p – projektowana podmiotowa sfera sytuacji początkowej, a – antycypowana podmiotowa sfera sytuacji końcowej oraz d – działanie sportowe będące ciągiem specyficznych czynności ukierunkowanych na uzyskanie zaplanowanego wyniku sportowego.

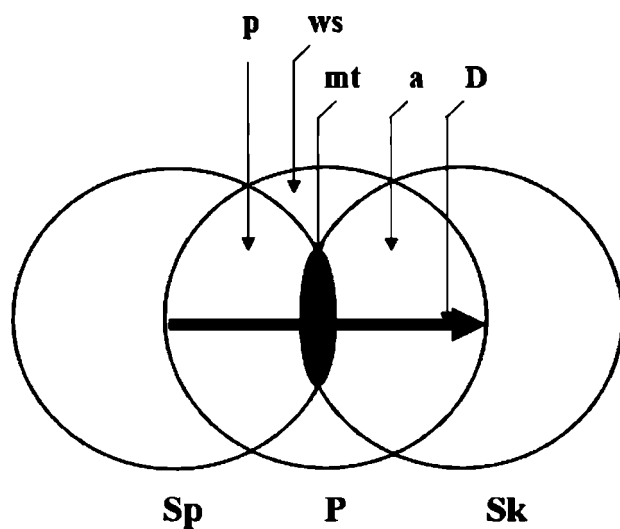
W omawianym wariantcie antycypacyjnym (ryc. 3.) działanie mieści się w dwóch wymiarach. Pierwszy to wymiar podmiotowy, gdzie działanie jest uwewnętrznione na etapie projekcji (p) sytuacji początkowej i antycypacji (a) sytuacji końcowej. Wymiar podmiotowy obejmuje także sferę, którą z punktu widzenia zadania sportowego można nazwać „wolną sferą podmiotu” (ws). Sportowiec funkcjonuje bowiem także w życiu pozasportowym, rodzinnym, towarzyskim, kulturalnym, ekonomiczno-finansowym itp.²⁹, które zwykle w okresie intensywnych przygotowań do startu zostaje zdominowane przez sport. Dlatego też na etapie wstępnego planowania udział w zawodach, sfera ta obejmuje znaczną przestrzeń. Jednak w miarę przybliżania się startu w zawodach „wolna sfera podmiotu” stopniowo maleje. Inaczej mówiąc, sportowiec jest coraz bardziej pochłonięty percepcją napływających informacji z przedmiotowej sfery sytuacji końcowej, tj. oczekiwanego uczestnictwa w rywalizacji sportowej.

Drugi z omawianych wymiarów działania to wymiar przedmiotowy, w którym sportowiec bezpośrednio wpływa na cechy sytuacji początkowej,

²⁹ Por. J. Whelan, A. Mayers, Ch. Donovan (1995), dz. cyt.

np. poprzez odpowiednią organizację treningu, określone oddziaływanie na środowisko społeczne (tworzenie własnego image) czy też unikanie lub przeciwdziałanie niekorzystnym czynnikom społeczno-środowiskowym i aktywne poszukiwanie odpowiednich warunków do zaspokojenia własnych potrzeb. Taka aktywność sportowca zależy oczywiście nie tylko od przedmiotowych cech sytuacji, lecz także od dynamiki i siły jego osobistej aktywności psychicznej, w tym od zrównoważenia i ruchliwości zachowania.

Dodajmy, że cechą charakterystyczną każdego działania, która wyraźnie uwidacznia się w omawianym modelu (ryc. 3), jest jego ściśle ukierunkowanie na osiągnięcie zaplanowanego wyniku. Dlatego już na etapie planowania działanie to zmierza od sytuacji początkowej do wyobrażonej sytuacji końcowej, która – zgodnie z przyjętą w sporcie aksjologią – ostatecznie rozstrzyga o ocenie wyniku sportowego. W ten sposób antycypowana sytuacja końcowa bierze swój początek zarówno w rzeczywistych, jak i projektowanych przez sportowca cechach sytuacji początkowej. Można więc stwierdzić, że skuteczność działania sportowego będzie zależna m.in. od dobrej orientacji sportowca w społeczno-środowiskowym kontekście sytuacyjnym, tj. w prawidłowym spostrzeganiu i wnioskowaniu o sygnałach napływających z przedmiotowej sfery sytuacji początkowej oraz od właściwej, nie zakłóconej emocjami oceny (antycypacji) przesłanek sytuacji końcowej, gdy sportowiec przechodzi z etapu przygotowań, w którym dominuje racjonalny typ interakcji, do etapu walki sportowej, zdominowanej przez emocjonalny typ interakcji.

Sp – sytuacja początkowa

ws – wolna sfera podmiotu

mt – moment transformacji

p – sfera percepcji

Sk – sytuacja końcowa

P – podmiot

a – sfera antycypacji

D – działanie

Ryc. 4. Interakcyjny model działania w sytuacji sportowej – wariant transformacyjny.

Ilustracją opisanego wcześniej procesu skracania się, tj. zbliżania się do siebie sytuacji początkowej (Sp) i końcowej (Sk), jest wariant transformacyjny omawianego modelu interakcji. Przedstawiono go na rycinie 4.

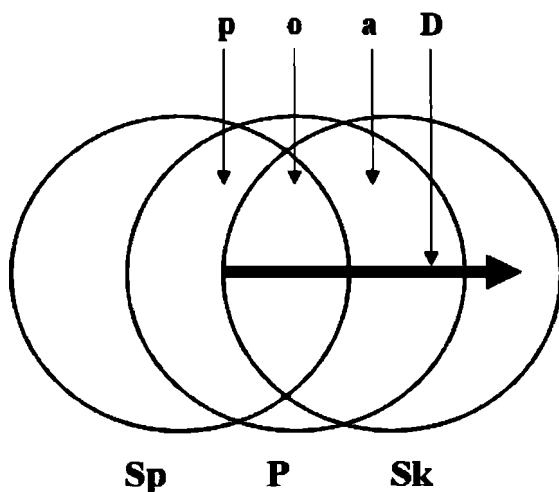
Jak widać naturalną konsekwencją czasowego porządku zdarzeń w działaniu zmierzającym do realizacji zadania sportowego będzie moment zetknięcia się obu podmiotowych sfer działania „p” i „a” Samo działanie (D) ma wówczas potencjalny charakter i ogranicza się głównie do wspomnianych sfer podmiotowych. Moment ten można określić jako moment transformacji (mt). Wydaje się, że dobrze ilustruje on sytuację przedstartową, w której sportowiec na znak dany przez sędziego lub z własnego wyboru, w zależności od rodzaju dyscypliny sportowej, rozpocznie działanie rywalizacyjne.

W momencie transformacji ważną rolę będą odgrywały te psychiczne właściwości sportowca, które zabezpieczają go przed narastającym naciskiem równocześnie ze strony sytuacji początkowej i końcowej. Do właściwości tych można zaliczyć m.in. równowagę emocjonalną, siłę i równowagę procesów nerwowych oraz motywację osiągnięć, kluczowych dla przebiegu efektywnej interakcji.

W opisanym zjawisku transformacji występuje względna statyczność relacji zachodzących między elementami omawianego modelu. Działanie sportowe nie przebiega jeszcze w pełni. Widzowie oczekują w napięciu na rozpoczęcie spektaklu. Można nawet jeszcze moment ten przerwać i odstąpić od uczestniczenia w działaniu przed jego faktycznym rozpoczęciem. Zapadają wówczas ostateczne decyzje o rozpoczęciu działania i wejściu w psychospołeczną interakcję i jej faktyczne zainicjowanie.

Kiedy rywalizacja sportowa już się rozpocznie, wówczas powstaje nowy typ interakcji, w której projektowana sytuacja początkowa i antycypowana sytuacja końcowa stopniowo jak gdyby nachodzą na siebie. Trwa walka sportowa, a jej końcowy wynik coraz bardziej się konkretyzuje. Można tu mówić o swoistej dramaturgii omawianej sytuacji, dramaturgii wynikającej z faktu, że rywalizacja sportowa jest grą o sumie zerowej, w której sukces jednego z rywali pociąga za sobą niepowodzenie pozostałych. To jednak wydaje się być właśnie podstawowym walorem sportu jako widowiska. Opisane zjawisko to wariant optymalizacyjny działania sportowego, który przedstawiono na rycinie 5.

W omawianym wariantcie interakcji pojawiają się elementy nowe w stosunku do poprzednich. Elementem takim jest m.in. przedmiotowe działanie sportowe (D), przyjmujące realną uzewnętrznioną postać, przechodząc z podmiotowej do przedmiotowej sfery sytuacji końcowej. Działanie to prowadzi zgodnie z ustalonymi regułami rywalizacji do przedmiotowego wyniku sportowego, co z punktu widzenia sportowca oznacza realizację

Sp – sytuacja początkowa p – sfera percepcji P – podmiot D – działanie
o – podmiotowa sfera „optymalizacji” Sk – sytuacja końcowa a – sfera antycypacji Sk

Ryc. 5. Interakcyjny model działania w sytuacji sportowej – wariant optymalizacyjny.

antycypowanego celu sportowego. Działanie, o którym mowa wpływa zarówno na podmiotową jak i przedmiotową sferę obu sytuacji (Sp i Sk) jednocześnie i jak to widać na omawianym schemacie (ryc. 5), zmienia ich zakres. Jest tak między innymi dlatego, że czynności sportowca podlegają stale bieżącej ocenie podmiotowej i przedmiotowej. Sportowiec może więc przekształcać sferę projekcji i antycypacji w taki sposób, aby możliwość uzyskania zaplanowanego wyniku została utrzymana. Przekształcenie to może oznaczać „pogodzenie się z losem”, gdy nie uda się sięgnąć po to, co zostało zaplanowane lub też może oznaczać podniesienie wysokości celu, gdy działanie przebiega nadspodziewanie sprawnie i istnieje możliwość „przekroczenia planu”. Taka intelektualna obróbka celu działania podczas jego realizacji ma z pewnością duże znaczenie dla projektowania nowej sytuacji początkowej, jak i antycypowania następnej sytuacji końcowej i jest wyrazem dążenia do optymalizacji poziomu efektywności działania sportowego.

Kolejnym nowym elementem w omawianym wariacie interakcyjnego modelu działania sportowego jest podmiotowa sfera optymalizacji (o). Nazwano ją tak dlatego, że w działaniu sportowym zarówno przebieg czynności jak i ich wynik znajduje się zawsze na poziomie najlepszym z możliwych. Mimo, że taki stan rzeczy w rzeczywistości bywa rzadko osiągalny i stanowi w zasadzie pojęcie teoretyczne, określające jedynie stan możliwy do osiągnięcia, to nie ulega wątpliwości, że właśnie w sporcie dążenie do optymalizacji

wyników działania jest zjawiskiem całkowicie naturalnym. Sfera optymalizacji to efekt procesu interakcji złożonych danych o projektowanych i antycypowanych warunkach działania sportowego. Można ją także określić jako sferę mediacyjną, w której na bieżąco odbywa się podmiotowa regulacja wysokości celu działania, stosowanie do aktualnych możliwości. Będzie ona zawierała z jednej strony wytrenowane wzorce skutecznego działania w warunkach prototypowej sytuacji sportowej, a z drugiej dane o aktualnym stanie tych warunków.

Przedstawione trzy warianty kompozycyjne interakcyjnego modelu działania w sytuacji sportowej (antycypacyjny, transformacyjny, optymalizacyjny) nie wyczerpują z pewnością wielu istniejących jeszcze innych możliwości w tym zakresie. Może bowiem istnieć więcej specyficznych konfiguracji elementów tworzących omawiany model. Po pierwsze, z racji występujących podmiotowych różnic indywidualnych i po drugie, ze względu na możliwość zróżnicowania typów sytuacji sportowych w zależności od rodzaju uprawianej dyscypliny. Wydaje się jednak, iż bez względu na możliwość występowania różnych rozwiązań w tym względzie można zakładać, że w interakcyjnej perspektywie badawczej do uwarunkowań powodzenia w działaniu sportowym obok indywidualnych, psychofizycznych właściwości sportowca i wymiarów sytuacji sportowej będą należeć w szczególny sposób występujące między nimi interakcje. Ich opis, objaśnienie, przewidywanie oraz odpowiednie wspieranie, to klucz do sukcesu sportowego.